

АҲОЛИ ДАРОМАДЛАРИНИНГ БАЪЗИ ДЕМОГРАФИК КЎРСАТКИЧЛАРГА ТАЪСИРИ

Очилова Гулсора Шамситдиновна¹, Тўраев Баҳодир Шерали ўғли²

Тошкент тиббиёт академияси Чирчиқ филиали, Ўзбекистон, Чирчиқ

Тошкент тиббиёт академияси Ўзбекистон, Тошкент

Аҳолининг туғилиши асосий демографик жараёнлардан бири ҳисобланиб, унга турли хил омиллар ўз таъсирини кўрсатади. Бунга аҳолининг репродуктив саломатлиги ва унга бевосита таъсир қилувчи тиббий ва биологик омиллар билан бирга қаторда, мамлакатнинг сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ҳолати ҳам ўз таъсирини кўрсатади.

Тадқиқотнинг мақсади. Ўзбекистон Республикасида аҳоли жон бошига тўғри келадиган ялпи ички маҳсулот билан туғилиш кўрсаткичи, оилалардаги болалар сони каби демографик кўрсаткичлар орасидаги боғлиқликни ўрганиш.

Тадқиқот материаллари ва усуллари. Тадқиқотда фойдаланилган 2010-2023 йилларга оид иқтисодий ва демографик кўрсаткичлар Ўзбекистон Республикасининг расмий статистик ҳисоботларидан олинди. Кўрсаткичлар орасидаги боғлиқлик Пирсон жуфт корреляция усулида ўрганилди.

Олинган натижалар ва уларнинг муҳокамаси. Ўзбекистон Республикаси аҳолиси 2010 йилда 28 млн кишини ташкил қилган бўлса 2023 йилда бу кўрсаткич 36 млн кишига ўтди. Туғилиш коэффициенти 2010 йилда ҳар 1000 кишига 22 ни ташкил қилган бўлса 2023 йилда 27 га етди. Аҳоли жон бошига тўғри келадиган ялпи ички маҳсулот (ЯИМ) ҳажми эса 2010 йилда 1377 АҚШ долларига тенг бўлган бўлса, 2023 йилда 2496 АҚШ долларини ташкил қилди, яъни сўнги 13 йил давомида 81,3% га ошган. ЯИМ ва туғилиш кўрсаткичи орасида боғлиқлик ўрганилганда ўртача кўчли корреляция боғлиқлиги борлиги аниқланди ($r=0,49$). Туғилишнинг йиғинди коэффициенти, яъни битта онага тўғри келадиган болалар сони ва ЯИМ ўртасида ҳам ўртача кўчли корреляция боғлиқлиги борлиги аниқланди ($r=0,41$). Кам таъминланган аҳоли улуши 2010 йилда 17,7% ташкил қилган бўлса 2020 йилда 11,5% ташкил қилган (35% га камайган). Кам таъминланган аҳоли улуши ва туғилиш кўрсаткичи ўртасида тесқари ўртача кўчли боғлиқлик борлиги аниқланди ($r=-0,65$). ЯИМ ва туғилишда кутилаётган умр давомийлиги ўртасида кучсиз боғлиқлик борлиги кузатилди ($r=0,24$).

Хулоса. Мамлакатимизда аҳолининг даромадларининг ортиши, кам таъминланган аҳолининг камайиши туғилиш жараёнидаги ижобий ўсиш билан бирга кузатилмоқда.

Калит сўзлар. Демография, даромад, оила таркиби, туғилиш кўрсаткичи.

Кириш. Туғилиш муҳим демографик кўрсаткич бўлиб, мамлакатнинг келажагини белгилаб берувчи асосий куч ҳисобланади. Шунинг учун ҳам ҳоли сони камайиб бораётган мамлакатлар туғилиш кўрсаткичига катта эътибор қаратишади [1, 4, 8].

Турли тадқиқотлар натижаларига кўра бепуштлиқ ўртача 10-15% янги тузилган оилаларда учрайди. шу билан бирга аҳолининг 5% гача бўлган қисми ихтиёрий равишда ота оналик масъулиятдан бош тортишади [2, 6, 9].

Аҳолининг туғилиши асосий демографик жараёнлардан бири ҳисобланиб, унга турли хил омиллар ўз таъсирини кўрсатади. Аҳолининг туғилиш даражасига репродуктив тизими касалликлари, турмуш-тарзи ва шароитларига боғлиқ ижтимоий гигиеник омиллар, ота-оналарнинг фарзанд кўришга бўлган муносабатлари. Катта таъсир кўрсатади. Турли тадқиқотларда фарзанд кўришга оилаларнинг моддий таъминланганликлари ҳам катта таъсир кўрсатиши келтириб ўтилган [5, 3, 7, 9].

Тадқиқотнинг мақсади. Ўзбекистон Республикасида аҳоли жон бошига тўғри келадиган ялпи ички маҳсулот билан туғилиш кўрсаткичи, оилалардаги болалар сони каби демографик кўрсаткичлар орасидаги боғлиқликни ўрганиш.

Тадқиқот материаллари ва усуллари. Тадқиқотда Ўзбекистон Республикаси аҳолисининг демографик ва иқтисодий ҳолатини акс эттирувчи 2010-2023 йилларга оид расмий статистик ҳисоботларидан фойдаланилган. Кўрсаткичлар орасидаги боғлиқлик Пирсон жуфт корреляция усулида ўрганилди.

Олинган натижалар ва уларнинг муҳокамаси. Ўзбекистон Республикаси аҳолиси 2010 йилда 28 млн кишини ташкил қилган бўлса 2023 йилда бу кўрсаткич 36 млн кишига етди. Сўнги 13 йил ичида аҳоли сони 28,5% га ортган. Айниқса аҳоли сони ортиши сўнги 2 йилда жадаллашган бўлиб, йиллик ўсиш сурати 2%дан юқорини ташкил қилади. Туғилиш коэффициенти 2010 йилда ҳар 1000 кишига 22 ни ташкил қилган бўлса 2023 йилда 27 га етди (22,7% га ўсган).

Турли тадқиқотларда оилани режалаштиришда молиявий таъминланганлик муҳим омил эканлиги сифатида кўрсатилган. Баъзи тадқиқотчилар моддий қийинчиликлар юқори бўлган шароитда туғилиш кўрсаткичи юқори бўлишини кузатишган бўлса, бошқа бир тадқиқотда аҳоли орасида олиб борилган сўровнома натижалари моддий имкониятларининг яхшиланиши билан ота-оналар фарзандлар сонини кўпайтиришни исташи аниқланган. Мамлакатимизда аҳоли жон бошига тўғри келадиган ялпи ички маҳсулот (ЯИМ) ҳажми эса 2010 йилда 1377 АҚШ долларига тенг бўлган

бўлса, 2023 йилда 2496 АҚШ долларини ташкил қилди, яъни сўнги 13 йил давомида 81,3% га ошган. ЯИМ ва туғилиш кўрсаткичи орасида боғлиқлик ўрганилганда ўртача кучли корреляция боғлиқлиги борлиги аниқланди ($r=0,49$).

1-жадвал

Баъзи демографик ва иқтисодий кўрсаткичлар

Йиллар	Аҳоли сони, минг киши	Аҳоли жон бошига ЯИМ, АҚШ долларида	Туғилиш коэффиценти, 1000 кишига	Туғилишнинг йиғинди коэффиценти	Туғилишнинг йиғинди коэффиценти
2010	28001,4	1377	22	2,3	
2011	29123,4	1565	21,2	2,2	
2012	29555,4	1740	21	2,2	
2013	29993,5	1908	22,5	2,4	
2014	30492,8	2492	23,3	2,5	
2015	31022,5	2615	23,5	2,5	
2016	31575,3	2568	22,8	2,5	
2017	32120,5	1827	24,4	2,4	
2018	32656,7	1532	25,5	2,6	
2019	33255,5	1828	26,3	2,8	
2020	33905,2	1796	26,6	2,9	
2021	34558,9	2042	28	3,2	
2022	35271,3	2322	26,4	3,3	
2023	36024,9	2496	27	3,4	

Туғилишнинг йиғинди коэффиценти – туғилиш даражасини аниқ ифодаловчи кўрсаткичлардан бири ҳисобланади, унда маълум авлодга тегишли ҳар бир аёлнинг ҳаёти давомида туғган болалари сони ифодаланади. Аксарият давлатларда туғилиш даражасини ўрганиш ва уларни таққослашда ушбу коэффицентдан фойдаланилади. Туғилишнинг йиғинди коэффиценти,

яъни битта онага тўғри келадиган болалар сони 2010 йилда 2,3 га тенг бўлган бўлса 2023 йилга келиб бу кўрсаткич 3,4 ни ташкил қилди. сўнги 13 йил ичида ушбу кўрсаткич деярли 50% га ошган. Туғилишнинг йиғинди коэффиценти ва ЯИМ ўртасида ҳам ўртача кучли корреляция боғлиқлиги борлиги аниқланди ($r=0,41$).

Мамлакатнинг иқтисодий ҳолатини баҳолаш учун кам таъминланган аҳоли улушига катта эътибор қаратилади. Бугунги кунда мамлакатимизда ҳам кам таъминланган аҳоли қатламини қисқартириш, уларни иш билан таъминлашга катта эътибор қаратилмоқда. Кам таъминланган аҳоли улуши 2010 йилда 17,7% ташкил қилган бўлса 2020 йилда 11,5% ташкил қилган (35% га камайган). Биз тадқиқотимиз мақсадидан келиб чиққан ҳолда кам таъминланган аҳоли улуши ва туғилиш кўрсаткичи ўртасидаги боғлиқликни ўргандик. Олинган натижалар ушбу кўрсаткичлар орасида тескари ўртача кўчли боғлиқлик борлигини кўрсатди ($r=-0,65$).

Ялпи ички маҳсулот — бу маълум бир даврда мамлакатда ишлаб чиқарилган барча тайёр маҳсулот ва хизматларнинг пулдаги қиймати. Умумий маҳаллий ишлаб чиқаришнинг кенг кўлами сифатида у маълум бир мамлакатнинг иқтисодий соғлиғининг тўлиқ кўрсаткичлари картаси сифатида ишлайди. Дунё мамлакатлари орасида ЯИМ ҳажми катта бўлган давлатларнинг соғлиқни сақлаш тизими ҳам юқори сифатда фаолият олиб боради, шунингдек ушбу мамлакатларда аҳолининг умр кўриш давомийлиги ҳам юқори эканлиги кузатилади. Мамлакатимизда ЯИМ ва туғилишда кутилаётган умр давомийлиги кўрсаткичлари ўртасидаги боғлиқлик ўрганилганда улар ўртасида кучсиз корреляция боғлиқлиги борлиги аниқланди ($r=0,24$).

Хулоса. Мамлакатимизда аҳолининг даромадларининг, ЯИМнинг ортиши, кам таъминланган аҳолининг камайиши туғилиш жараёнидаги, туғилишда кутилаётган умр давомийлигида ижобий ўсиш билан бирга кузатилмоқда.

Research Science and
Innovation House

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ramanova D. et al. The importance of family and family values in the formation of a healthy lifestyle //Systematic Reviews in Pharmacy. – 2020. – Т. 11. – №. 12.
2. То'раев В. Бирламчи тиббий-санитария ёрдами муассасаларининг эркаклар репродуктив саломатлигини сақлашга қаратилган фаолиятининг айрим жиҳатлари. – 2024.
3. Turayev V. LIFESTYLE AND MALE REPRODUCTIVE HEALTH : дис. – 2022.
4. Епанчинцева Е.А., Селятицкая В.Г., Свиридова М.А., Лутов Ю.В. Медико-социальные факторы риска бесплодия у мужчин. Андрология и генитальная хирургия. 3. ТОМ 17. 2016 г. с. 47-53.
5. Каюмова Ш. Ш. и др. РАСПРОСТРАНЕННОСТЬ БЕСПЛОДИЯ СРЕДИ МУЖЧИН //Интернаука. – 2019. – №. 3-1. – С. 57-58.
6. Маматкулов Б. М., Тураев Б. Ш. ПРОБЛЕМЫ МУЖСКОГО БЕСПЛОДИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ : дис. – 2023.
7. Маматкулов Б., Тураев Б. Ўзбекистон Республикасида демографик ҳолат, фарзандсиз оилаларнинг тарқалганлиги ва бунда эркаклар бепуштлигининг ўрни. – 2022.
8. Тураев Б. Ш., Авезова Г. С. МЕДИКО-БИОЛОГИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНО-ГИГИЕНИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВЬЯ МУЖЧИН //Young scientists' and mentors' non-standart congress. – 2017. – С. 192-196.
9. Тўраев Б. Ш., Очилова Г. Ш. Ўзбекистонда эркаклар бепуштлигига сабаб бўлувчи айрим тиббий биологик хавф омиллар //Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan. – 2023. – Т. 1. – №. 8. – С. 221-228.

Research Science and
Innovation House

